

Sevinc Məhərrəmov⁷³
MİLLİ ƏDƏBİ DÜŞÜNCƏDƏ ŞƏHİDLİK MÖVZUSU
(Müstəqillik dövrü Azərbaycan şairlərinin yaradıcılığı əsasında)

Milli ədəbi düşüncədə ən çox müraciət olunan mövzulardan biri də şəhidlik mövzudur. İstər tarix boyu, istərsə də son dövrlərdə yaşanan hadisələr bu mövzunu Azərbaycan poeziyası, xüsusilə, Müstəqillik Dövrü Azərbaycan poeziyası üçün səciyyəvi bir mövzuya çevirmişdir. Çünki şəhidlik anlayışı özündə vətənpərvərlik, fədakarlıq, humanizm, qəhrəmanlıq, cəsurluq və s. bu kimi yüksək xüsusiyyətləri özündə birləşdirir. Şəhidlik həm də vicdan, qeyrət, namus, ən başlıcası isə iman simvolu olmaqla insan mənəviyyatının məqam və kateqoriyasını müəyyənləşdirən bir keyfiyyətdir. Çünki iman olan qəlbə bütün ali keyfiyyətlər yer tuta bilər.

“Şəhid” sözü ərəb-islam mənşəli olsa da, şəhidlik islama qədər də milli tariximizin şərəfli hadisəsi olub [4]. Bədii söz sənətinin ən mükəmməl ədəbi nümunəsi olan “Kitabi-Dədə-Qorqud” dastanında da biz bu ali məramın bədii inikasına rast gəlirik. Məsələn, “Qazan xanın evinin yağmalandığı” boyda kafirlərlə savaşa beş yüz oğuz igidinin şəhid olması hadisəsi söylədiklərimizə nümunə ola bilər.

Şəhidlik mövzusu çağdaş poeziyamıza əsasən qanlı 20 Yanvar hadisələrindən sonra daxil oldu [4]. Bu qanlı faciə və ondan sonra baş verən Qarabağ hadisələri söz ustalarımızı öz yaradıcılıqlarında bu mövzuya xüsusi yer verməyə təşviq etdi. Bu mövzuda ilk şeir yazanlar sırasına Xəlil Rza, Bəxtiyar Vahabzadə, Fikrət Qoca, Zəlimxan Yaqub, Qabil, Məmməd Aslan və digər sənətkarlarımızı daxil etmək mümkündür.

20 Yanvar faciəsi və bu faciədə şəhid olmuş qəhrəman oğul və qızlarımız haqqında yazılmış əsərlər haqqında danışanda ilk ağılımıza xalq şairi Qabilin “Mərsiyyə”si gəlir. Şair 20 Yanvar faciəsində yaşadığımız, şahidi olduğumuz faciəni Kərbəla müsibətinə bənzədir [5]. Şeirinin adı bizə hər şeyi deyir, şair sanki burda bir xalqın faciəsinə mərsiyyə deyir.

Gecəni atəş ilə qırmızı dan eylədilər,
Xalqımı-millətimi gülləbaran eylədilər.

Bu faciədə neçə-neçə uşaqların, gəlinlərin, qızların, oğulların vətənin müstəqilliyi uğrunda öldüyünü bildirir. Sonradan sanki, şair öz səhvini düzəldir, vətən uğrunda canından keçənlərin ölmədiyini, şanlı şəhidlik zirvəsinə ucaldığını, bu zirvəyə ucalanların isə xalqın qəlbində əbədi yaşayacağını bildirir.

Öldü gənc, öldü uşaq, öldü gəlin qızlarımız,
Ölmədi! Şanlı şəhid oldu neçə yüzlərimiz.

Şeirinin sonunu isə Qabil nikbin sonluqla bitirir, vətən övladlarına müraciət edir, tökülən şəhid qanlarının tarix boyu yerdə qalmadığını, bir gün bu tökülən qanların qisasının alınacağına inanır.

Ey Vətən oğlu, Vətən övladı, sil göz yaşını!

Qan haçan yerdə qalıb, tazələ öz yaddaşını!

Bu fikrini isə “Ümid sənədir ancaq” şeirində davam etdirir. Şəhid qəbirlərini gördükcə ürəklərin yandığını, gözlərin yaşla dolduğunu, bu yangının isə yalnız intiqam almaqla sönəcəyini, bu intqamı isə ancaq Azərbaycan əsgərinin alacağına ümid bəslədiyini söyləyir.

Ümid sənədir ancaq,

Azərbaycan əsgəri!

Qabilin “Şəhid anası”, “Şəhid sayılmayır”, şeirləri bu mövzuya fərqli, daha real yanaşılması ilə seçilir. “Şəhid anası” şeirində şair övlad dərdi ilə yanan şəhid analarının müxbir sualları qarşısında tutulub qalmasından, şəhid anası qarşısında bütün el-oba baş əyməli olduğu halda şəhid anasının minnətdarlıq nitqi söyləməsindən qeyzlənir.

Sənə baş əyincə bu el, bu diyar,

Sən kimə təşəkkür edirsən, kimə?

“Şəhid sayılmayır” şeirində isə şair gün vurmada, don vurmada, hazırlıq zamanı dünyadan köçən əsgərlərin şəhid sayılmadığını, evlərinə tabutla dönan əsgərlərə şəhid deyilməməsi, öldü deyilməsini böyük kədər hissi ilə qeyd edir.

Şəhid oldu-demir,

Öldü!-deyirik,

Tabutu hörmətlə

Gəldi deyirik.

Qanlı Yanvarın ertəsi günü hətta ölümdən belə çəkinmədən adam arasında rus generalının üzünə tüpürmüş Bəxtiyar Vahabzadə elə həmin gün yazdığı “Şəhidlər” şeirində şəhidliyin həm ictimai-fəlsəfi, həm də mənəvi-insani mənasını ifadə edə bilmişdir. [6]

O qanlı gecədə tankların qabağına əliyalın çıxan qəhrəman oğul və qızlarımız bir yumruğa dönmüş, cəsərlə irəliyə çıxmış, zalımların zülmünə bu xalqın baş əyməyəcəyini göstərmişlər.

Zalım öyünməsin zülmələriylə,
Min bir böhtanıyla, min bir şəriylə.
Həqiqət uğrunda ölümləriylə,
Ölümü kamına çəkdi Şəhidlər..

⁷³ Azərbaycan Dillər Universitetinin magistrantı. sevinc.meherremova1998@gmail.com

“Şəhid anası” şeirində şəhid anasının “Şəhid anası”yam deyərək imkansızlıq ucbatından məmurun qarşısında əyilməsini, ondan yardım istəməsini, ancaq bu nalənin kilidlənmiş daş ürəklərə təsir etməməsini şair dərin kədər hissilə təsvir edir.

-Şəhid anasıyam, mənə rəhm elə!
O, hələ bilmir ki, açar bildiyi
Düşmür kilidlənmiş daş ürəklərə.

“Şəhid məzarları” şeirində şair müstəqilliyə gedən yolun çətinliklərlə dolu olduğunu, bu yolda minlərlə şəhid verdiyimizi, bu şəhid məzarlarının düşməne qənim kimi vətənin köksündə vüqarla dayandığını vurğulayır.

Şəhid məzarları...

Düşməni qənimini,

Vətənin köksündə vüqarla durub.

Lazım olanda vətənin bir qarış torpağı üçün canından keçməyə hazır olan şəhidlərin gənc nəsələ nümunə olduğunu, onların yolunu davam etdirməyin vacibliyini vurğulayır. 44 gün davam edən və zəfərlə başa çatan müharibədə də biz qəhrəman oğullarımızın şəhidlərin qanını yerdə qoymadığının, vətən torpağı üçün gözlərini qırpmadan canından keçdiklərinin şahidi olduq.

Şəhidlər boylanır əsrlər üstədən,

Dolanır zamanə,

Dönür qərinə.

Necə yaşamağın, necə ölməyin,

Təhrini öyrədir nəvələrinə.

Xalq şairi Zəlimxan Yaqubun yaradıcılığında şəhidlik mövzusu xüsusi yer tutur. “Şəhid qanı” şeirində şair 20 Yanvar faciəsinin dəhşətlərindən bəhs edir, o gecə Azərbaycanın qan içində çalxalandığını, yerdən-göydən şəhid qanının axdığını, şəhid qanının dünyanı yandıraraq yaxdığını göstərir.

Qan içində çalxanan Azərbaycan gördürdüm

Yerdən, göydən, dənizdən axırdı şəhid qanı!

Şair şəhid qanının ağır olduğunu “Hər kəs öz əkdini, axırdı biçər gedər” deməklə bir gün şəhid qanının qisasının alınacağını, şəhidlərin öz qanları ilə xalqı haqqa doğru apararaq bir cığır açdığını vurğulayır.

Zaman-zaman bu xalqı haqqa doğru aparar

Yoldu, izdi, naxışdı, cığırdı şəhid qanı!

Mirvarid Dilbazının yaradıcılığında ən çox müraciət etdiyi mövzulardan biri də şəhidlik mövzudur. “Şəhidlər qəbristanında” şeirində o, şəhidlər qəbristanını qəhrəmanlıq abidəsi adlandırır.

Qəhrəmanlıq abidəmiz

Ey şəhidlər qəbristanı!

O, şəhid analarının dərdinə şərikin olur, onlarla bir yerdə göz yaşını tökür, amma sonra anlayır ki, qəm dəryasına batmaqla, “Dərddən güclü millət” dərddə, qəmə səsləməklə torpaq altında yatan şəhidlərin qisasını almaq mümkün olmayacaq, ağladıqca daha çox əziləcəyik, o anaları ağlamamağa qurban gedən oğulların intiqamını almaq üçün yeni nəsillər, yeni qəhrəman oğullar böyütməyə səsləyir.

Dur! Ağlama! Nəsil böyüt

Əvəz olsun vətəninə

Qurban gedən oğullara!

Mirvarid Dilbazi şəhidləri “azadlıq qurbanları, vətən qəhrəmanları adlandırır.

Rəhmət sizə, ey igidlər!

Ey şəhidlər!

Ey azadlıq qurbanları!

Mirvarid Dilbazi Qarabağın gənc müdafiəçisi şəhid Qorxmaza həsr etdiyi “Qorxmaz” şeirində vətənin dar günündə igid oğullara ehtiyac duyduğunu, Qorxmazın da belə igidlərdən olduğunu, yurda düşməni ayağı dəyməsin deyə adına yaraşar şəkildə vətən torpağını öz köksüylə qoruduğu böyük qürur hissiylə təsvir edilir.

Köksüylə qorudu o, Qarabağı,
Dəyməsin bu yurda düşməni ayağı!

Fikrət Qocanın “Şəhid ruhunun anasına pıçıldadıqları” şeirində şair şəhidin ölməzliyini şəhidin öz dilindən, onun anasına dedikləri vasitəsilə təsvir edir. Şəhid anasını yaxşı, yaman gözlərin qabağında qamətini əyməməyə, vüqarlı dayanmağa səsləyir. Ananın “böyük dərd” adlandırdığı oğul itkisini, şəhid özü üçün ən böyük səadət sayır, bu dünyaya bir də gəlsə yenə “Ana Vətən” uğrunda şəhid olmağı özü üçün ən böyük şərəf hesab edir.

Ana, vətən, “Ana Vətən”

Bir də bu dünyaya gəlsəm,

Sizin üçün bir də şəhid olaram mən.

Nəriman Həsənzadənin “Şəhidlər xiyabanı” adlı şeiri müqəddəs yerdə-Şəhidlər xiyabanında hər kəsi bir anlıq dayanmağa, düşünməyə və “Şəhidlər xiyabanı” adlı bir dünyanın sakinlərinin taleyini dinləməyə səsləyirdi. [7]

Dayanın, Şəhidlər xiyabanıdı,

Yas toya qarışdı, toy yasa burda.

Qızıl qumaşlarda qara xonçalar,

Nişan götürüblər bir qıza burda.

Rəşid Dönməz yaradıcılığında şəhidlik mövzusu qırmızı bir xətt kimi keçir. O, müxtəlif illərdə yazdığı şeirləri toplayaraq “Şəhid andı” adı altında kitab nəşr etdirmişdir. Bu kitaba daxil olan “Mübariz” şeiri Şəhid Mübariz İbrahimova ithaf olunmuşdur. Şeirdə düşmənin ağa kimi ana yurdumuzda gəzməsinə dözə bilməyən, vətənin dərdini öz dərdi bilən, illərlə düşməne nifət hissiylə yaşayan, gecələr bu düşüncələrin əsirinə çevrilən, fürsət düşən kimi düşməndən intiqam alan, bu yolda şəhid olan Mübariz İbrahimov təsvir olunur. Bu igidin nə qədər bu millət var unudulmayacağı, qəlblərdə yaşayacağı göstərilir.

Sən ey ana yurdun cəsur övladı,

Yazdın tarixlərə Mübariz adı!

Nə qədər bu Vətən, bu millət vardır,

Adın ürəklərdə yaşayacaqdır!

Vətənin müstəqilliyi uğrunda canından keçmiş hər bir şəhidimiz bizim üçün unudulmazdır. Bu millət var olduqca onlar bizim qəlbimizdə yaşayacaqlar və ədəbiyyatımızda daim yad olunacaqlar.

Bu mövzuya nəzəri cəhətdən yanaşaraq bir sıra məsələləri xüsusilə qeyd etmək istərdik. Bildiyimiz kimi müasir ədəbi prosesin başlıca vəzifəsi baş verən hadisələrə çevik şəkildə reaksiya vermək, zamanənin, dövrün tələblərinə cavab verən gözəl əsərlər yaratmaq və çağdaş bədii təcrübələr əsasında nəzəriyyəni yeni qaydalarla zənginləşdirməkdən ibarətdir. Bu dediklərimizi nəzərə alaraq belə bir sualla qarşılaşırıq son dövrlər baş verən hadisələr zamanı ədəbiyyatımız öz funksiyasını yerinə yetirə bildimi?

Araşdırmalar zamanı belə nəticəyə gəlirik ki, ədəbiyyatımız heç də öz funksiyasını yerinə yetirə bilməyib. İstər Tovuz döyüşləri, istərsə də zəfərlə başa çatan II Qarabağ müharibəsi zamanı Şəhid olan qəhrəmanlarımıza həsr olunmuş çox az sayda poeziya nümunələri ilə qarşılaşırıq. Bu mövzuya həsr olunmuş, forma və məzmun cəhətdən dolğun hesab etdiyimiz bəzi nümunələri nəzərdən keçirək.

Leyla Əliyeva iyulun 12-də Azərbaycan-Ermənistan dövlət sərhədinin Tovuz istiqamətində başlayan erməni tərribatı ilə bağlı şəhid olan hərbiçilərimizə və onların övladlarına şeir həsr etmişdir. Leyla Əliyeva bu şeirdə “Güllələr önündə sipər olublar, Ana torpağımın mərd əsgərləri” deyərək Azərbaycan əsgərinin qəhrəmanlığını tərənnüm etmiş, qələbəyə inamını təsvir etmişdir.

Şair-publisist Elxan Yurdoğlu “Haqqınızı halal edin, şəhidlər” şerini II Qarabağ müharibəsi zamanı şəhid olan igidlərimizə həsr etmişdir. “ Bayraq kölgəsində olan şəhid məzarı”ndan daha müqəddəs bir yer tanımadığını vurğulamışdır.

Poeziyanın yaddaşında şəhidlik mövzusu daim yaşayır və bu gün Azərbaycan şairləri milli-tarixi yaddaşımıza yeni səhifələr bəxş etməlidirlər ki, vətənin azadlığı uğrunda canından keçən şəhidlərimiz daim yad olunsun, onların qəhrəmanlıqları gələcək nəsillərə ötürülsün.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Qabil, Seçilmiş əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb, 2004, 248 s.
2. Mirvarid D. Seçilmiş əsərləri, Bakı: Lider, 2004, 280 s.
3. Vahabzadə B. Seçilmiş əsərləri. İki cildə. I cild (şeirlər). Bakı: Öndər, 2004, 328 s.

İnternet resursları:

4. <http://www.xalqcebhəsi.az/news/literature/32894.html>
5. <https://m.modern.az/az/news/112921/qabilin-muamlesteqillik-doumlvruml-poeziyasi>
6. <https://xalqqazeti.com/mobile/az/news/13435>
7. <https://medeniyyet.az/page/news/621/-20-Yanvar-heyatın-guzgusunda.html?lang=en>

Açar sözlər: şəhid, şəhidlik, müstəqillik, Qarabağ, 20 Yanvar, vətən

Key words: martyr, martyrdom, independence, Karabakh, 20th January, homeland

Ключевые слова: замученный, мученичество, Карабах, 20 января, родная страна

Milli ədəbi düşüncədə şəhidlik mövzusu

(Müstəqillik dövrü Azərbaycan şairlərinin yaradıcılığı əsasında)

Xülasə

Biz bu məqalədə çalışdıq ki, müstəqillik dövrü Azərbaycan şairlərinin yaradıcılığı əsasında ədəbiyyatımızda müraciət olunan “Şəhidlik” mövzusunun yenidən tədqiq edək və bu mövzu haqqında öz fikirlərimizi qeyd edək. İlk növbədə “Şəhid” sözünün mənşəyini araşdırdıq, daha sonra isə “Şəhid və şəhidlik” mövzusunun ədəbiyyatımıza ilk daxil olduğu dövrləri nəzərdən keçirdik. Bu mövzunun ədəbiyyatımızda tutduğu yeri müəyyənləşdirməyə çalışdıq. Belə nəticəyə gəldik ki, tarix boyu başı bəlalər çəkmiş, şəhidlər vermiş bir xalq olaraq bu mövzu ədəbiyyatımızda söz ustalarımızın ən çox müraciət etdiyi mövzulardan biri olmuşdur. 1990-cı ildən başlayaraq ədəbiyyatımızda şəhidlik mövzusunun demək olar ki, hər bir sənətkarın yaradıcılığında rast gəlinir. Biz də məqaləmizdə müxtəlif söz sənətkarlarının bu mövzu ilə bağlı fikirlərini təhlil etməyə çalışdıq.

The subject of martyrdom in national literary thought

(The period of independence is based on the works of Azerbaijani poets)

Summary

In this article, we have tried to re-examine the theme of "Martyrdom" in the literature of Azerbaijani poets of the independence period, and it is necessary to express our views on this topic. For the first time we studied the origin of the word "martyr", then we studied the periods when the topic "Martyr and martyrdom" first entered our literature. We have not tried to determine the place of this topic in our literature. We have come to the conclusion that, as a nation that has suffered and suffered martyrs throughout history, this topic has been one of the most frequently addressed in our literature. The subject of martyrdom has been

found in the literature of almost every artist since 1990. In our article, we also tried to analyze the research of various word artists on this topic.

**Тема мученичества в отечественной литературной мысли
(Период независимости по произведениям азербайджанских поэтов)**

Резюме

В этой статье мы попытались заново рассмотреть тему «Мученичество», которая затрагивается в нашей литературе на основе произведений азербайджанских поэтов периода независимости, и высказать свои взгляды на эту тему. Прежде всего, мы рассмотрели происхождение слова «мученик», а затем мы рассмотрели периоды, когда тема «мученик и мученичество» впервые вошла в нашу литературу. Мы постарались определить место этой темы в нашей литературе. Мы пришли к выводу, что как нация, страдавшая и страдавшая мучениками на протяжении всей истории, эта тема была одной из наиболее часто затрагиваемых в нашей литературе. С 1990 года тема мученичества в нашей литературе присутствует в творчестве практически каждого художника. В нашей статье мы также попытались проанализировать взгляды различных художников слова на эту тему.

Elmi rəhbər: dos. Aytac Zeynalova